

„Auf die Hand“ praktika: belaisvių lygtiniai paleidimai tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos (XIV a. pabaiga–XV a. pirmą pusę)

Antanas Petrilonis

Doktorantas
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra
El. paštas: antanas.petrilonis@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje analizuojama XIV a. pabaigoje–XV a. pasitaikanti frazė „auf die Hand“, jos reikšmė ir už jos slypinti praktika. Remiantis Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų korespondencija, išduotais dokumentais bei kitais vienalaikiais šaltiniais, straipsnyje nagrinėjama „auf die Hand“ praktikos taikymas Ordino ir Lietuvos santykiuose (karo ir taikos metu). „Auf die Hand“ praktika buvo ne tik lygtinis belaisvio paleidimas jam asmeniškai davus priesaiką, bet ir Lietuvos valdovų ar Ordino pareigūnų garantavimas – pagalbos rankos ištiesimas – į nelaisvę patekusiam asmeniui. Lygtinai paleistas belaisvis prizadėdavo sugrįžti bet kada, kai jį iškviesdavo jo kalintojas. Garantuotojas taip pat prisiekdavo saugiai pristatyti belaisvį per duotą terminą. Šis tyrimas parodė, kad nežinomi, įtartini ar abejotinos garbės belaisviai galėjo ir nesulaukti užtarimo vien dėl rizikos, kad jie galėjo pabėgti, ir garantuotojui, kuris taip pat prisiekdavo savo garbe, tektų kompensuoti už pabėgusį belaisvį.

Reikšminiai žodžiai: belaisviai, Vokiečių ordinas, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, priesaika, garantija, lygtinis paleidimas, karyba.

The “auf die Hand” practice: Releasing captives on parole between the Teutonic Order and Lithuania in the end of XIVth and the first half of XVth centuries

Summary: This article presents an analysis of an occurring phrase and practice “auf die Hand” (*to one’s hand*) and its meaning in the end of the fourteenth and the fifteenth centuries. The main sources for such a study were correspondence between the Teutonic Order’s officers and Lithuania’s rulers, issued documents, and other contemporary written evidence. The “auf die Hand” custom was not just a practice to release captives *on parole* solely on their own oath, but also on the guarantee of a ruler, officer or another trustworthy person. The captive released *on parole* or the guarantor promises to return whenever the captor summons him. Also, the guarantor vows that the captive will safely return on a given time. This research shows that the captives with questionable honour may not have been interceded merely for the risk of escaping, because the guarantor, who had also sworn in his honour, would have to compensate for the escaped captive. No doubt such practice was adopted through contact with the Teutonic Order and knights from Western Europe, since we can observe specific features of chivalry: surrender, honour, oaths. Also, it is evident that the meaning behind “auf die Hand” had a semantic connotation – raising a hand to give an oath and giving the captive “to guarantor’s hands.”

Keywords: captives, Teutonic Order, Grand Duchy of Lithuania, oath, guarantee, parole, warfare.

Received: 09/03/2020. Accepted: 13/04/2020

Copyright © 2020 Antanas Petrilonis. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Patekęs arba pasidavęs į nelaisvę riteris dažniausiai pats rūpindavosi savo iš(si)vadavimu¹. Tarp kalintojo ir belaisvio buvo sudaromas tam tikras kontraktas, pirmiausia žodinis, o po mūšio ir raštiškas. Vienam tai buvo būdas pasipelnyti, kitam – išsaugoti savo gyvybę. Tad belaisvis, atsižvelgiant į jo socialinį statusą, galėjo būti lygtinai paleistas už garbės žodį ir savo priesaiką (*en parole*), prižadėjęs sumokėti išpirką. Žinoma, tokia malonė priklausė nuo kalintojo, kuris galėjo belaisvį tiesiog uždaryti ir surakinti ar dar kitaip apriboti jo laisvę, bet negalėjo belaisviui grasinti mirtimi, valios².

Vokiečių ordino Prūsijoje ir Lietuvos (prieš krikštą 1387 m. ir po jo) konfliktuose galima aptikti panašių praktikų kaip ir kituose Europos kraštuose. Nors lygtinis paleidimas buvo paremtas pasitikėjimu bei riteriška garbe, vis dėlto abi pusės į karo belaisvius žiūrėjo įtariai, ne visada ryždavosi juos paleisti vien tik už jų pačių priesaikas. Tad derybose dėl belaisvių svarbų vaidmenį atlikdavo trečioji šalis – garantuotojai, kurie laiduodavo už belaisvį ir jo laikiną paleidimą.

Istoriografija apie belaisvių išpirkas, lygtinius paleidimus bei derybas dėl jų yra gana plati, ir tai tik viena temų iš plataus spektro apie karo belaisvius. Dėl šaltinių, ypač Šimtamečio karo laikotarpio, gausios istorikų dėmesį patraukė išpirkų dydžiai ir iš belaisvių gaunama ekonominė bei politinė nauda³. Elgesys su belaisviais yra glaudžiai susijęs su minėtais klausimais (ypač nagrinėjat skirtingų kultūrų susidūrimus)⁴, nes į skirtingas socialines grupes buvo žiūrima nevienodai, joms galiojo skirtingos taisyklės. Vokiečių ordino ir Lietuvos karinių konfliktų istorijos kontekste karo belaisvių tema nėra plačiai tyrinėta. Paprastų – nekilmingų belaisvių išnaudojimą kaip darbo jėgos ir jų apgyvendinimą tiek Prūsijos, tiek Lietuvos teritorijose apžvelgė Svenas Ekdahlis⁵. Jis pažymėjo, kad vienas iš pagrindinių motyvų imti pagonis belaisvius buvo siekis sparčiau kolonizuoti Ordino naujai apgyvenamas teritorijas Prūsijoje. Požiūrio į belaisvį pokytį nagrinėjo Alvydas Nikžentaitis. Išskirdamas lūžinę ribą – XIV a. vidurį, istorikas teigia, kad „XIV a. pradžioje belaisvis turėjo kur kas mažiau šansų išgyventi, nei jo likimo draugas to paties šimtmečio II pusėje“⁶. Ordinui, siekiant tęsti kolonizacijos procesą, neužteko vien tik atvykėlių iš vokiškų žemių. Gausios ir stiprios diduomenės susikūrimas bei krikščioniškų karybos tradicijų perėmimas iš Vokiečių ordino ir „svečių“ (*geste*) iš Vakarų Europos lėmė, kad lietuviai vis dažniau imdavo visus belaisvius ir juos išpirkdavo⁷.

Vakarų istoriografijoje dominuoja karalių, kunigaikščių, riterių – kilmingųjų karo belaisvių – tema. Tai sąlygoja šaltinių gausumas, vienalaikių kronikininkų bei šiandienos tyrėjų susidomėjimas riterišku etosu. Kaip minėta, šiems kilmingiesiems, patekusiems į nelaisvę, kitaip nei valstiečiams ar paprastiems kariams, galiojo kitokios karo taisyklės, nes

¹ R. C. Stacey, 1994, p. 30, 36; M. Keen, 2016, p. 20, 50–51, 156–185.

² M. Keen, 2016, p. 158.

³ R. Ambühl, 2009; A. King, 2002; C. Given-Wilson, F. Bériac-Lainé, 2001. Dėmesio sulaukė ir 1409–1411 m. karo belaisviai, žr. M. Pelech, 1987. Bendrai apie išpirkų tradiciją ir genezę žr. C. Osiek, 1981.

⁴ Y. Friedman, 2002.

⁵ S. Ekdahl, 1994, p. 263–269; trumpai tai aptarė K. Górski, 1977, p. 77.

⁶ A. Nikžentaitis, 1997, p. 511.

⁷ Ibid., p. 512.

būtent iš jų buvo galima tikėtis nemažos išpirkos⁸. A. Nikžentaitis iš dalies aptarė belaisvių išpirkimo ir pasikeitimo jais problemą XIII a. pabaigoje–XV a. pirmajame dešimtmetyje Vokiečių ordino ir LDK santykiuose⁹. Vis dėlto visas derybų procesas, diplomatinis kontekstas lieka antrame plane – akcentuojamas tik išpirkimo ir pasikeitimo belaisviais faktas¹⁰. Apskritai, daugiau dėmesio sulaukė siauresnės temos, kaip antai 1409–1411 m. karo belaisvių ir išpirkų klausimo sprendimas sudarius Torunės (1411) taiką¹¹. Atsižvelgiama į po konkrečių mūšių – Koronovo (1410), Pabaisko (1435) – paimtus belaisvius¹².

Šiame tyrime buvo panaudoti tiek skelbti, tiek neskelbti įvairūs dokumentai ir laiškai. Pastarieji yra saugomi Berlyne, Prūsijos kultūros paveldo slaptajame valstybės archyve (*Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Ordensbriefarchiv*)¹³. Ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų korespondencijos tematikos spektras buvo gana platus, nemažai dėmesio sulaukdavo ir belaisvių klausimas. Būtent per laiškus buvo derinami bendri suvažiavimai, kurių metu turėjo būti apsieikiama belaisviais arba už juos sumokama išpirka. Tai taip pat yra pagrindinis šaltinis, suteikiantis informacijos apie belaisvius ir jų aprūpinimą, kalinimo vietą ir kokiam socialiniam sluoksniui jie priklausė.

Galima paminėti svarbius XIV a. pabaigos naratyvinius šaltinius – Vygando Marburgiečio ir Jono Posilgiečio kronikas, kurios tiesiogiai susijusios su mūsų aptariamuju laikotarpiu¹⁴. Nors šios kronikos yra dažnai tendencingos vienos ar kitos pusės atžvilgiu ir reikalauja itin kritiško požiūrio į jose pateiktą informaciją, už nuolat Ordino veiklą pateisinančio naratyvo ir kartais perdėto belaisvių skaičiaus galima išvelgti ne tik karybos, bet ir socialinių reiškinių raidą ar elgesio normų pokyčių tarp Ordino riterių ir lietuvių.

Kitai šaltinių grupei galima priskirti kiek lakoniškus, bet tikslus Vokiečių ordino ekonominio pobūdžio šaltinius – išdo knygas¹⁵. Jose randame ne tik išmokas belaisviams už maistą ar smulkių užuominų apie išpirkas, bet ir kur belaisvis buvo laikomas. Kartu šie šaltiniai papildo kitus, konkretina laiką – kas yra svarbu bandant apskaičiuoti asmens nelaisvės trukmę bei identifikuojant pačius belaisvius.

Paskutinei grupei būtina priskirti garantinius raštus. Tai būdavo atviro pobūdžio dokumentai, kuriais viena ar kita pusė garantuodavo už į nelaisvę patekusį (-ius) asmenį (-is).

⁸ A. Niewiński, 2017, p. 171.

⁹ A. Nikžentaitis, 1997, p. 507–527.

¹⁰ Ibid., p. 514.

¹¹ M. Pelech, 1987.

¹² S. Józwiak, 2010; A. Sochacka, 2009.

¹³ Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, XX. Hauptabteilung, Ordensbriefarchiv (toliau – GStA PK, XX.HA.OBA): 2373; 5762; 5932; 6035; 6837; 28066. Publikacijos: *Codex diplomaticus Prussicus* (toliau – CDP), Bd. 4, 6, hrsg. J. Voigt, Königsberg, 1853; 1861; *Liv-, Est- und kurländisches Urkundenbuch* (toliau – LUB), Bd. 3, hrsg. F. G. Bunge, Reval, 1857; Bd. 8, 9, hrsg. H. Hildebrand, Reval, 1884, 1889; *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430* (toliau – CEV), ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882.

¹⁴ Wigand von Marburg, *Nova kronika pruska* (toliau – Wigand von Marburg), opracowanie, wstęp, edycja, tłumaczenie – S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, przy współpracy R. Spandowskiego, komentarze – K. Kwiatkowski, S. Zonenberg, R. Golba, Toruń, 2017; *Scriptores rerum prussicarum* (toliau – SRP), Bd. 3, hrsg. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Königsberg, 1866.

¹⁵ *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409* (toliau – MTB), hrsg. E. Joachim, Königsberg, 1896; *Das Ausgabebuch des Marienburger Hauskomturs für die Jahre 1410–1420* (toliau – Das Ausgabebuch), hrsg. W. Ziesemer, Königsberg, 1911; *Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens* (toliau – DGÄ), hrsg. W. Ziesemer, Danzig, 1921.

Šių dokumentų turinys aptariamuoju laikotarpiu nepakito – juose randame įvardytus belaisvius, dokumento sudarytojo pasižadėjimą bei sankciją, jei lygtinai paleistas belaisvis mirtų arba pabėgtų – t. y. nebūtų gražintas kalintojui. Plačiau apie šiuos raštus bus kalbama pirmojoje straipsnio dalyje.

Pagrindinis straipsnio **objektas**: Vokiečių ordino ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės belaisviai, lygtinio paleidimo praktika bei garantavimas už belaisvį. Šio straipsnio **tikslas** – išnagrinėti abiejų pusių įprastines praktikas išperkant, išvaduojant karo belaisvius ar jais apsikeičiant, akcentuojant pačių belaisvių priesaikas, jų formas, remiantis garantiniais raštais, įvairia korespondencija ir kitais šaltiniais. Tam iškelti tokie **uždaviniai**: 1) iširti, kaip abi pusės, konfliktuojančios ilgą laiką, suformavo tradicijas ir normas, pagal kurias sprendžiama dėl karo belaisvių išlaisvinimo; 2) išnagrinėti, kaip buvo garantuojama už belaisvį ir kokiomis formomis tai pasireiškėdavo ir 3) su kokiomis problemomis susidurdavo belaisviai, jų kalintojai bei garantuotojai.

Tyrimo **chronologija** apima XIV a. pabaigą–XV a. pirmąją pusę. Kai kurie atvejai reikalauja tolesnių ekskursų į ankstyvesnius laikus, pavyzdžiui, Gedimino valdymo laikotarpį, o tai leidžia išvystyti ilgus procesus. Tačiau, neturint daug duomenų iš XIV a. pirmosios pusės ir stengiantis nevertinti visko retrospektyviai, šis tyrimas vis dėlto apsiriboja XIV a. pabaiga ir XV a. pirmąja puse, nes šio laikotarpio šaltiniai leidžia patikimiau pamatyti belaisvių statusą ir būdus juos išvaduoti.

Belaisvio terminas vartojamas plačiąja prasme – tai yra visi karo metu sugauti asmenys. Toks pasirinkimas yra paremtas vienalaikių istorinių šaltinių duomenimis. Lotynų ir vidurine vokiečių aukštaičių (*Mittelhochdeutsch*) kalbomis parašyti šaltiniai pateikia du pagrindinius terminus – *captivus* ir *Gefangene* – kurie susiję su veiksmu „imti“ ir „gaudyti“ (*capio*; *vahen*). Šie terminai vartojami visu aptariamuoju laikotarpiu, nediferencijuojant belaisvio socialinio statuso – valstietis, miestietis, kilmingasis – visi jie įvardijami kaip *Gefangenen* ar *captivi*.

1. Praktikos „auf die Hand“ reikšmė, paskirtis ir funkcijos

Kad belaisvių išpirkimas ir apsikeitimas jais buvo propaguotos praktikos Vokiečių ordino ir Lietuvos santykiuose XIV a. (taip pat su Lenkijos karalyste), rodo ginčai, vykę to paties amžiaus pabaigoje. Būtent ginčai ir nukrypimai nuo papročių bei normų atveria galimybę pamatyti, kaip abi pusės vykdė derybas prieš kylant nesutarimams. Didžiojo magistro Konrado Ciolnerio Rotenšteino laiške popiežiui Urbonui VI 1388 m. Lenkijos karalius ir aukščiausiasis Lietuvos kunigaikštis Jogaila buvo apkaltintas dėl įvairių dalykų, tarp kurių – kad nesilaikė papročio (*secundum consuetudinem*) išpirkti belaisvius, apsikeisti jais ar suteikti jiems malonę – juos paleisti. Didysis magistras rašte popiežiui taip pat užsiminė, kad jo pirmtakai (*predecessores*) ir Jogailos protėviai (pagonys!) buvo įpratę prie tokios praktikos¹⁶. Šis ir kiti Ordino skundai pabrėžė, kad seni papročiai buvo

¹⁶ CDP, Bd. 4, S. 68–69, Nr. LI (In primis, Beatissime p[ater], cum quamplurimos mei ordinis fratres, subditos et vasallos diris vinculis detinent captivatos, affectuosius insteti, ut commutatione pecuniaria aut personali aut gratis relaxare vellent eosdem, *secundum consuetudinem* [čia ir kitur pabraukta mano – A. P.] inter prefati Wladislai progenitorem me meosque predecessores hactenus observatam). Šis skundas buvo parašytas po nepavykusių derybų 1388 m. balandį, SRP, Bd. 3, S. 151.

niekinami¹⁷. Žinoma, reikia atsižvelgti į bandymus tendencingai pateikti neigiamą vienos ar kitos pusės įvaizdį, tačiau, kaip pažymėjo A. Czacharowski, Ordinas į Jogailos diplomatus manevrus neturėjo konkretaus atsako, ypač kai kita pusė nesilaikė ankstesnių susitarimų¹⁸. Vis dėlto, nors skundai tęsėsi, matome ir kompromisų, nes jau 1388 m. rudenį buvo deramasi ir sudaromos paliaubos¹⁹ ir įvyko susitarimas, pagal kurį du Ordino aukštieji pareigūnai išdavė dokumentą kunigaikščiui Skirgailai, Jogailos broliui ir tuometiniam jo atstovui Lietuvoje:

<...> mes, brolis Engelhardas Rabė, Švč. Marijos Vokiečių namų Jeruzalėje špitalės brolių ordino didysis maršalas, ir garbingasis dvasiškas vyras brolis Konradas Valenrodas, to paties ordino didysis komtūras, viešai skelbiame, kad tūkstantis trys šimtai aštuoniasdešimt aštuntais mūsų Viešpaties metais mes abu iš šviesiojo kunigaikščio ir didžiagalio pono Lietuvos hercogo Skirgailos ištikimai ir be jokios klastos paėmėme į savo rankas visus mūsų brolius, kuriuos jūs paėmėte į nelaisvę Prūsijoje ir kurie dar yra gyvi, kad jie galėtų laisvai keliauti jūsų krašte. O jei taip nutiktų, nuo ko Dieve apsaugok, kad kai kurie mūsų broliai pabėgtų į mūsų kraštą, juos privalome be jokios klastos ir apgaulės jums pristatyti atgal. O jei taip nutiktų, kad kai kurie mūsų broliai pabėgtų į kitus kraštus, ir mes negalėtumėm ir nesugebėtumėm jums jų pristatyti, tuomet turime jums už juos išmokėti bausmapinigių.²⁰

Šiame dokumente nerandame žodžių „išlaisvinti“, „paleisti“ ar „išpirkti“. Tik faktą, kad Ordino pareigūnai esamus belaisvius Lietuvoje „paėmė į savo rankas“, nors jiems nebuvo leidžiama palikti Lietuvos. Skaitant tokį dokumentą pro akis gali prabėgti esminė frazė „uf unser hant“ (pažodinis vertimas būtų „į mūsų rankas“). Už iš pirmo žvilgsnio paprastų žodžių neabejotinai slypi daug daugiau nei galėtų atrodyti. Tad ką reiškia frazė

¹⁷ 1389 m. gegužės mėnesį Niepolomicuose įvyko Ordino ir Lenkijos įgaliotinių susitikimas, kuriame buvo pakartota, kad Jogaila sugautus Ordino brolius atiduotų už dyką arba Dievo malone paleistų, nes lietuviai yra geri krikščionys, arba už sidabrą, už auksą ir už kitokį įvertinimą, kaip jie nuo seno buvo paleidžiami, dar tėvo ir senelio [laikais], arba atiduoti juos už kitus belaisvius, CDP, Bd. 4, S. 87–91, Nr. LXVI (Czum erstin begertin dy unsern umb unsere gefangen brudere, das man uns dy gebe umbsust adir durch got, sint der czit das sy sprechin, das dy litto- wen gute cristin wern, adir das man sy uns gebe umb silber, umb gult und umb andir schatzzunge, alz man sy geloset hat von alders her von iren eldern und vorfam, adir gebin sy umb andir gefangen). Lygiai po metų, 1390 m. gegužės mėnesį popiežiaus Bonifaco IX pasiuntinybei buvo įteiktas Ordino atsakymas, kad, derantis su Jogaila, belaisviai Lietuvoje nei už auksą, nei už sidabrą nėra paleidžiami, nei su kitais belaisviais keičiami, CEV, p. 23, Nr. LXV (nec aliis captivis redimi nec eciam aliquo auro vel argento eis possibili sinunt liberari). Galiausiai, 1391 m. sausį didysis magistras Konradas Valenrodas savo laiške Lenkijos karalienei Jadvygai teigė tą patį, CDP, Bd. 4, S. 138, Nr. XCVII (und begeren von euch nicht mee wen das ir uns wedir gebt unser gefangen durch got, adir umb ander gefangen, adir umb silber und golt, nach alder gewonheit als man sie von synem vater pflag czu lösen). Reikia atkreipti dėmesį, kad magistras siekė per Lenkijos karalienę sušvelninti Jogailos pyktį dėl brolio Karigailos žūtis per Vilniaus pilių šturmą 1390 m. rudenį, žr. A. Petrilionis, 2018. Kitas svarbus aspektas, kad lygia greta vyko derybos ne tik dėl belaisvių Lietuvoje, bet ir dėl teritorinių interesų, susijusių tiesiogiai su Lenkija. Vytautui perėmus Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą, santykiai su Vokiečių ordinu buvo gerinami intensyviau, o šias pastangas vainikavo 1398 m. Salyno taika, plačiau žr. S. Kubon, 2016, S. 68–107.

¹⁸ A. Czacharowski, 1990, p. 53. Ordino „atsakas“ taip pat nebuvo diplomatiškas – kai 1386 m. Jogaila pakvietė magistrą į karūnacijos iškilmes, Ordinas, užuot jose dalyvavęs, užpuolė Lietuvą, žr. A. Czacharowski, 2000, s. 51.

¹⁹ Kronikininkas Posilgė nemini spalį vykusių derybų, tačiau rašė apie vėlesnes derybas dėl belaisvių, kurios vyko tą pačių metų lapkričio 11 d., SRP, Bd. 3, S. 154; išn. 1; Skirgailos išduotas paliaubų sutartis, CDP, Bd. 4, S. 68, Nr. LI.

²⁰ Ordino maršalo Engelhardo Rabės ir didžiojo komtūro Konrado Valenrodo garantinis dokumentas Skirgailai, Mergenbergo laukas, 1388.X.01, in: *Archivum Głównie Akt Dawnych*, dok. perg., Nr. 24 (ačiū profesorium Rimvydui Petrauskui už dokumento nuorašą ir vertimą).

„uf unser hant“? Į tai atkreipęs dėmesį Svenas Ekdahlis, kuris, bent autoriaus žiniomis, vienintelis išskyrė šias šaltiniuose pasitaikančias frazes ir pats vartoja terminus tiek „auf die Hand“, tiek „auf Wiederstellung“ (sugrįžimas), tiek „Handgelöbnis“ (priesaika ranka) kaip tapačius²¹. Kitos historiografinės pozicijos apsiriboja įvardijimu, kad tai buvo paleidimai už gARBĖS žodį, o tai nėra klaidinga²². Be to, šaltiniuose pavyko rasti ir išsamesnį bei galbūt aiškesnį pasakymą „auf die Bürgerhand“ – garantuoti ir laiduoti. Tačiau ši frazė buvo pavartota kitokiame kontekste²³, nors dažnai vartojama frazė „auf die Hand“ leidžia iš konteksto suprasti, kad už belaisvių buvo duodamas trečios šalies garantas. Marcas Blochas pažymėjo, kad, keičiantis praktikoms, pats žodynas retai kisdavo, dėl to „auf die Hand“ galėjo tuo pačiu metu turėti dvejopą reikšmę, atsižvelgiant į situaciją – tiek belaisvio asmeninę priesaiką, tiek garantavimą²⁴.

Vis dėlto reikia pasakyti, kad Svenas Ekdahlis šiuos terminus vartoja išimtinai Vokiečių ordino ir Lenkijos kontekste, nelygindamas Ordino ir Lietuvos atvejų. Būtent intensyvi XIV–XV a. sandūros ir vėlesnių dešimtmečių korespondencija tarp Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų leidžia išvengti šios frazės semantinę reikšmingumą, nes garantuotojas „ima“, „priima“ į savo rankas belaisvius. Kaip pažymi Ekdahlis, tai taip pat yra priesaika, duodama iškeliant ranką, juolab kad *rankos* gestas ir motyvas buvo svarbūs viduramžių visuomenėje²⁵.

Grįžtant prie konkretaus pavyzdžio – matome, kad aukštieji Ordino pareigūnai prisimėmė atsakomybę už belaisvius, garantuodami kunigaikščiui Skirgailai – jei jie pabėgtų, Ordino broliai privalėjo juos sugrąžinti arba sumokėti jų *wergelten* (šiam kontekste – jų vertę pagal turimą statusą)²⁶. Pasak šio dokumento, belaisviams turėjo būti suteikta laisvė keliauti tik Lietuvoje (jiems neabejotinai turėjo būti išduotas atskiras apsaugos raštas²⁷). Panašų dokumentą įteikė ir Rygos miestietis Hermanas Dasberchas, laiduodamas už Skirgailos belaisvius Ordino brolius, prisiekdamas apmokėti bet kokią žalą, kurią patirs kunigaikštis²⁸. Palyginimui – 1402 m. sausio 19 d. didysis magistras Konradas Jungingenas

²¹ S. Ekdahl, 2006, p. 63; idem, 2010, s. 9.

²² M. Biskup, 1959, s. 677; Nikžentaitis tik pamini garantavimo galimybę, bet plačiau apie tai nerašo, žr. A. Nikžentaitis, 1997, p. 514.

²³ Ordino magistras, atsakydamas Vytautui, mini asmenį, už kurį buvo garantuota vieno komtūro keliaujant Ordino teritorijoje, CEV, p. 310, Nr. DCXXI (Sunder von deme andern sone begeren wir euch czu offenbaren, ap in unser kompthur czu Ostirrode, do her sine mutter ken Czechnow hatte beleitet, uff di burgenhandt hatte laszen czuheen <...>).

²⁴ M. Bloch, 1953, p. 32–33.

²⁵ S. Ekdahl, 2006, p. 63; omažas, pasidavimai, įvairios kitos priesaikos buvo išreiškiami ne tik žodžiais, bet ir rankų gestais.

²⁶ Vergeldas buvo svarbus barbarų visuomenės teisinis institutas, jis pakeisdavo kraujo kerštą ir buvo mokamas kaip kompensacija už nužudymą, sužalojimus ar kitus nusikaltimus. Jo dydis priklausė nuo aukos socialinio statuso, lyties, amžiaus ir kitų aplinkybių. Šitai buvo užkertamas kelias viešam kerštui. Tačiau laikui bėgant vokiečių kalboje vergeldo samprata kito ir dokumente neabejotinai kalbama apie vergeldą kaip išpirką už asmenį, kurios dydį lemia to asmens statusas, žr. A. Gurevičius, 1989, p. 192; K. Modzelewski, 2008, p. 77.

Plg. Dovydiškių sutartyje (1380) vartojamas kitas terminas – *schazunge*, kurio vartoseną išliko ir XV a., LUB, Bd. 3, S. 362–363, Nr. MCLIII (Wurde ouch keinir irre lute van unsern luten gevangen, di sulde wir en lediglich ene schazunge wedir geben. <...> Doch sulden si uns unsir lute ane keinirhande schazunge und ane gelt und ane gut weder gebin. Sundir ein wort also si der gevangene sal also vil gebin uf das, das man dis deste minre merken moge, abir kein gelt noch gut sal man von beider sieten vor keinen gevangenen nemen).

²⁷ Dažna praktika Šimtamečio karo metu, žr. R. Ambühl, 2013, p. 30.

²⁸ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti* (toliau – CEXV), t. 2, wyd. A. Lewicki, Cracoviae, 1891, p. 25, Nr. 20.

išsiuntė antspaudoją garantinį raštą didžiajam kunigaikščiui Vytautui, kuriame magistras „ėmė į savo rankas belaisvius“ ir prisiekė savo garbe tuos belaisvius pristatyti prieš bendrą belaisvių išvadavimo dieną. Konradas Jungingenas taip pat patikino laikyσιάs seno papročio (*alden gewonheit*), jeigu belaisviai pabėgtų²⁹. Ekdahlis atkreipė dėmesį, kad, paleidžiant belaisvį už asmeninę ar kitų priesaikas, išpirkos klausimas nebuvo iškart derinamas³⁰. Tai paaiškintų, kodėl jos beveik nėra minimos tokiuose susitarimuose ar korespondencijoje, juolab kad išpirkų klausimas buvo privatus belaisvio ir jo kalintojo reikalas. Pavyzdžiui, apie išpirkos atvejį sužinome tik iš paties Grudziondzo komtūro ir jo laiško didžiajam magistrui, kuriame jis praneša apie 100 nobilių (monetų) skolą, kuriuos turi duoti Vytautui už paleidimą iš nelaisvės, ir prašo padėti šiuo reikalu³¹. Tikėtina, kad komtūras buvo paleistas lygtinai, nes laišką rašė iš savo komtūrijos – Grudziondzo. Tokių ar panašių išpirkos atvejų galėjo būti kur kas daugiau³².

Prašymai atiduoti belaisvį už jį garantuojant nėra unikali praktika. Lygtiniai paleidimai egzistavo ir buvo paplitę įvairiuose Europos kraštuose. Kaip ir dauguma karo papročių, „auf die Hand“ nėra teisiškai kodifikuotas, tad kiekvienas atvejis galėjo būti unikalus, sprendžiamas pagal susidariusią situaciją. Sunku pasakyti, ar tai buvo patirtis, įgyta kovojant Levante, kaip dauguma Ordino papročių³³, ar Vakarų bei Pietų Europos kilmingųjų žygių metu į Prūsiją atsineštų tradicijų transformacija, o galbūt tai Vidurio ir Rytų Europoje susidaręs reiškinys. Neatmetama ir prielaida, kad tai yra visų minėtų dalykų kombinacija.

Ieškoti praktikos ištakų sudėtinga, tačiau galima sudėlioti kelių susijusių dalykų įtaką: pirmiausia, priesaikos patikimumas ir tvirtumas (ypač pagonio). Kai 1338 m. buvo sudarytos paliaubos tarp Lietuvos valdovo Gedimino ir Livonijos magistro, dokumento eschatokole aptinkame visų dalyvių duodamas priesaikas. Šalia krikščionių kryžiaus bučiavimo buvo atliktos lietuvių pagonių šventos apeigos, kurios buvo pripažintos patikimomis³⁴. XIV a. pradžioje ir per visą amžių gausėja riterių, iš įvairių Europos regionų

²⁹ CDP, Bd. 4, S. 129–130, Nr. CXXI (Wir bruder Conrad von Jungingen homeister dutsches ordens, bekennen offenlich yn disem briffe allen dy In seen horen ader lesen, das wir alle die gefangen unsers Ordens bruder und unser lute, die herczog Witowt by Im hat und uns czu deser czit sendet off unser hant nemen bis czu offen tagen, und geloben by truwen und eren, die selben syne gefangen <...> alsampt wedir czu gestellen off eynen nemelichen tag czu offen tagen, die uns herczog Witowt vorenant seczen wirt). Ibid. (<...> wellt ir uns die unsern off die hant geben bis czu offen tagen und uns denn wedir schriben off die selbe czit eynen nemelichen tag der losunge off eyne Stat den ewren und den unsern bequeme noch alder gewonheit <...>).

³⁰ S. Ekdahl, 2006, p. 63.

³¹ Grudziondzo komtūro laiškas didžiajam ordino magistrui, be datos (tikriausiai XV a. pr.), Grudziondzas, in: GStA PK, XX.HA.OBA 28066 (das ich herczoge Wytold gefengnisse schuldig byn losen mit hundirt nobil[e]n und her gemach da von geschreb[e]n hat und mich genumet hat. Ersamer liber her meister <...>, das ir wol tut und behulffen syt mir myt hundirt nobil[e]n herczog Wytold, dy vor mich czu geb[e]n, das ich des gefengnisse los moge wilen, ich wil[e] si[e] <...> bezalen das ersten das ich si[e] haben moge).

³² Keli išpirkų pavyzdžiai: Kęstučio 1 000 markių skola už belaisvius, DGÄ, S. 150 (item bleip im Kynstutte schuldig wol 1000 m. vor syne gefangen, doroff hatte her syne briffe); dviejų Livonijos riterių, Henriko Notlebena ir Petro Veselerio, išpirkos bendrai sudėjus siekė 750 Reino auksinų, LUB, Bd. 8, S. 620–621, Nr. 1012 (als ik vor 400 Rynesse guldren, Peter Wesseler 350 guldren). Apie šiuos riterius žr. A. Sochacka, 2009.

³³ K. Kwiatkowski, 2012, s. 239.

³⁴ *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laiškai* (toliau – *Chartularium*), parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003, p. 261 (<...> Lietuvos karaliaus, jo stūnų ir visų jo bajorų sutikimu; jie tuo reikalu taip pat atliko savo šventąsias apeigas <...>); R. Mažeika, 1994, p. 70.

keliaujančių į Prūsiją atlikti piligriminės kelionės, kariauti prieš lietuvius³⁵. Net karo metu neišvengiamai buvo kontaktuojama ir perimama tai, kas atėdavo iš Vakarų, būtent riteriški bei karo papročiai³⁶. Verta priminti ir turinį didžiųjų magistrų skundų, kuriuose aiškinama apie belaisvių išvadavimą Gedimino ir Algirdo laikais, ir ypač jų gausėjimą nuo XIV a. septinto dešimtmečio³⁷. Aišku, kad tai buvo žodinė tradicija, kuri tikrai XIV a. pabaigoje, plečiantis rašto kultūrai, pradėta fiksuoti įvairiuose šaltiniuose³⁸, o korespondencijoje įvardijama, tiksliau, primenama kaip *senas paprotys (alden gewonheit)*.

Nors iš esmės „auf die Hand“ ir buvo belaisvio lygtinis paleidimas, vis dėlto negalima supaprastinti tokios praktikos, nes Vokiečių ordino ir Lietuvos santykių kontekste tai turėjo ir savo atskirą prašymo formą, kurioje trečioji šalis tampa atsakingu subjektu. Nors tai galėjo būti neformalus, žodinis arba laiško formos raštas, išreiškiantis norą už belaisvius duoti garantą ir siūlantis kitai pusei atsakyti tuo pačiu, kartais patvirtinti tokį garantą prirėkdavo specialaus dokumento su antspaudu. Tad nenuostabu, kad panašaus rašto paprašė didysis magistras savo laiške 1402 m. rugsėjį³⁹, o įvairiais laikotarpiais randame skirtingų asmenų duotų garantinių raštų: 1410 m. rugpjūčio pabaigoje už Pamario kunigaikštį Kazimierą V garantavo Boguslavas VIII ir kiti kilmingieji⁴⁰; 1415 m. Lenkijos karalius Jogaila gavo garantinį raštą iš didžiojo magistro už belaisvius, esančius Jogailos nelaisvėje, kuriuos „į savo rankas“ paėmė Ordino pareigūnai – Torunės ir Nešavos komturai⁴¹. Taip pat Jogailai 1432 m. išsiųstas didžiojo kunigaikščio Švitrigailos garantinis raštas dėl Livonijos riterių, kurie prie Nakelio 1431 m. pralaimėjo mūšį prieš lenkus ir pateko į jų nelaisvę⁴². Šį savo raštą didysis kunigaikštis Švitrigaila pavadino *unsern globden briff mit anhangenden ingesegeln* (mūsų priesaikos raštas su prikabinutu antspaudu)⁴³. Kitų ir konkrečiai šio dokumento svar-

³⁵ W. Paravicini, 1989, S. 21–29.

³⁶ Apie taikingus santykius žr.: D. Baronas, 2010; R. Petrauskas, 2007.

³⁷ A. Nikžentaitis, 1994, p. 513.

³⁸ Wigand von Marburg, p. 576; SRP, Bd. 3, S. 264–265; MTB, 1896, S. 166.

³⁹ CEV, p. 88, Nr. CCLIX (<...> so sendet uns des einen besondern briff <...>).

⁴⁰ K. Kwiatkowski, 2017, s. 113; *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, t. 1, wyd. M. Dogiel, Wilno, 1758, p. 572–574 (Boguslaus Dei gratia Stetinensis, Pomeraniae, Slaviae, Caslubiae dux, Rugiaeque princeps una cum baronibus nostris infrascriptis, videlicet Heningo de Wolde, Mylas de Czytzenicze, Nicolao Kameszen, milite Gherardo de Wielze, comite Heningo Kaghen, Heningo Borken, & Perro Slazencep. Significamus tenore praesentium, quomodo ad fidem, promissionem & ad manum, ac ad fideiussoriam cautionem praeclarum principem dominum Kasimirum ducem Stetinensem <...> in festo S. Martini nunc instantis in castro Cracoviensi christianice statuere promittimus <...>).

⁴¹ CEV, p. 313, Nr. DCXXVI (<...> quomodo captivos apud serenissimum principem et dominum dominum Wladislaum regem Polonie etc. Quos verenabiles viri et ordinis nostri fratres Johannes Zeelbach in Thorun et Ludwicus in Nessaw commendatores ad manum nostra receperint, pollicemur et spondemus bona nostra fide ad festum assumptionis virginis gloriose proximum futurum in Brest representare et statuere). Įdomu, kad šiuo raštu garantas perduodamas kitiems asmenims, tad magistras tiesiogiai nėra atsakingas už tuos belaisvius.

⁴² LUB, Bd. 8, S. 321, Nr. 537 (Nos Boleslaus alias Swidrigal Dei gracia magnus dux Lithwanie Russieque <...> noticiam presencium habituris, quomodo volentes honorabilem marschalcum terrestrem Livonie ceterosque cruciferos et eorum consodales <...> a captivitatis mancipio liberare, ipsos omnes et singulos ad fideiussoriam cautionem manuum nostrarum recipimus fidejubes pro eis ac fidejubemus <...> quod eundem marschalcum Livonie ceterosque cruciferos ac eorum consodales <...> statuere super festum sancti Stanislai proximum debemus <...>).

⁴³ Didžiojo kunigaikščio Švitrigailos laiškas Ordino magistrui Paul von Rusdorf, Trakai, 1432.I.15, in: GStA PK, XX.HA.OBA 5932 (Ouch als wir euch vormols geschreb[e]n haben von des landmarschalks und andere euwir gefangen wie das wir dem konige umb eren willen, unsir[e]n globd[e]n briff mit anhangenden ingesegeln gesand hab[e]n); Švitrigailos laiškas Ordino magistrui, Trakai, 1432.III.31, in: GStA PK, XX.HA.OBA 6035 (<...> unser briffe der globe mit anhangend[e]n ingesegel <...>).

bumą ir reikšmę rodo ir jo gražinimas sudarytojui, nes dėl tuometinės politinės situacijos⁴⁴ Jogaila atsisakė belaisvius paleisti (argumentuodamas, kad dokumentas netikslus)⁴⁵, tad su pasiuntiniais grįžo ir Švitrigailos raštas su antspaudu⁴⁶.

Išlikę garantiniai raštai ir korespondencija tarp Lietuvos valdovų bei Ordino pareigūnų atskleidžia, kokią funkciją „auf die Hand“ atliko. Vienu atveju dažniausiai suverenai ar aukštesnio statuso asmuo garantuodavo už į nelaisvę patekusį žmogų. Tai buvo tam tikra atsakomybė už savo pavaldinį – jį saugoti bei rūpintis jo gerove⁴⁷, nes į nelaisvę dažniausiai patenkama tarnybos metu⁴⁸. Nors garantuotojas nebuvo tiesiogiai atsakingas už belaisvio išpirką, jis taip pat galėjo turėti belaisvių ir juos galėdavo lygtinai paleisti tokiu pačiu principu. Tada abi pusės derindavo bendrą belaisvių išvadavimą, taigi taip išryškėja aukštesnės valdžios pagalba ir planai, naudojantis belaisviais, siekti diplomatinės ar politinės naudos, nes būdai savarankiškai atgauti laisvę buvo riboti.

Kitu atveju belaisviai galėjo prisiekti vieni už kitus – tam tikra kolektyvinė garantija, kaip kad padarė 1431 m. rugsėjį į Ordino nelaisvę patekę Inovroclavo miestiečiai⁴⁹. Galbūt „auf die Hand“ pakeitė įkaito institutą, kuris iš esmės turėjo panašią funkciją – asmenį (įkaitą), užtikrinantį susitarimo stiprumą, tvirtumą bei patikimumą (*sicherheit*), pakeitė raštiškas garantas už belaisvį⁵⁰. Aiškesnis reikšmių dualizmas matyti 1415 m. vasario 23 d. didžiojo magistro laiške Vytautui, kuriame magistras siūlė laiko variantus, kada būtų patogiau išvaduoti abiejų pusių belaisvius (už kuriuos buvo garantuota) ir kada jiems pasirodyti. Antroje laiško dalyje magistras priminė savo skundą dėl nepavykusio apsikeitimo belaisviais su lenkais ir būtent čia išskyrė „auf die Hand“ kaip pačių belaisvių priesaiką sugrįžti pas kalintoją⁵¹.

Garantavimas apėmė artimos ir pažįstamos aplinkos asmenis, todėl garantuotojų tinklas galėjo būti įvairus ir platus (didysis kunigaikštis, didžiojo kunigaikščio pareigūnai, didysis magistras, Ordino pareigūnai, būrio vadai ar net patys belaisviai⁵²). Iš kitos pusės, Ordinas, kaip riterių korporacija, buvo atsakingas už kiekvieną narį bendrai, tad ir

⁴⁴ J. Matusas, 1991, p. 71; C. Полехов, 2015, c. 176–241.

⁴⁵ LUB, Bd. 8, S. 359, Nr. 610.

⁴⁶ Švitrigailos laiškas Ordino magistrui, Trakai, 1432.III.31, in: GStA PK, XX.HA.OBA 6035 (und unsern briffe der gloubde mit anhangenden ingesegil, die wir im uns vor sie tzu stellung vorschreiben hatten bey dem ebenupt uns[e]r bothe widder santhe). Gražinti dokumentą buvo įprastinė diplomatijos praktika, žr. *Chartularium*, p. XXXIV–XXXV.

⁴⁷ A. Gurevičius, 1989, p. 146.

⁴⁸ Henriko von Malticzo laiškas Ordino magistrui, *Tinsterwalde*, 1434.VII.06, in: GStA PK, XX.HA.OBA 6837 (<...> euwirm gnadin gesant hatte mit briffen und nemelichen vom mynin frunde unde knechte wegen, die da gefangen worden in des ordens dinste <...>).

⁴⁹ GStA PK, XX.HA.OBA 5762 (<...> und umb irer bethe wille und umb gutes gelimpos doselbist uff die hant gelassen, sunder sie haben gemeynlich mitenander geloubet und iglicher besunder vor sich mit ugerakten henden sich alle weder czu gestellen van hewt obir sechss wochen ufs hawss ken Thorun in der refenthur, idest refectarium, bei iren guten truwen und eren und eyn recht und redlich gefenkeniss czu halden ane alles gefer <...>); S. Ekdahl, 2006, p. 63.

⁵⁰ C. Terharn, 1994, S. 114.

⁵¹ CEV, p. 310–311, Nr. DCXXII (Vort Lieber herre, so clagen wir uch, das man uns gar unredlichen metefert mit unsern gefangen us dem reiche Polan, di wir uff di hand gelossen haben, sich wedir czu gestellen noch iren geloubden).

⁵² Pavyzdžiui, lenkų belaisviai, paimti į Ordino nelaisvę po Zlotorijos pilies užėmimo: Dobekas Olevinskis į savo rankas paėmė, t. y. garantavo už kelis asmenis ir du savo *knechtus*, žr. M. Biskup, 1959, s. 694, priedas 4.

sprendimai buvo priimami kolektyviniame pasitarime su aukštaisiais pareigūnais, ypač derinant vieno ar kito nario išpirkimą ar iškeitimą⁵³. Derybas dėl belaisvių „lengvino“ tai, kad tiek vienos, tiek kitos pusės vertingi belaisviai atitekdavo Lietuvos valdovams ir visam Ordinui bendrai, kad būtų efektyviau derinami išlaisvinimai⁵⁴. Mažiau svarbūs belaisviai yra anonimiški, jų kelias į laisvę mažiau dokumentuotas ir tai iškreipia bendrą vaizdą, nes belaisvis vis dėlto nepriklausė valstybiniam dariniui, bet asmeniui, kuriam duodami prisižadėjimai⁵⁵.

Garantuotojas taip pat buvo svarbus tarpininkas, užtikrinantis komunikaciją tarp kalintojo ir belaisvio, nes jis dažniausiai turėjo tiesioginį kontaktą su abiem pusėmis. Antai, didysis kunigaikštis Vytautas nuolat informuodavo Ordino magistrą apie savo garantuotus belaisvius, pavyzdžiui, kad kilmingasis Mikita negalėjo pasirodyti didžiajam magistrui, nes susirgo, arba kad Jonas Butrimas⁵⁶ nepėd nurodytu laiku atvykti į Ragainę⁵⁷.

Taigi norma „auf die Hand“ leido ir atvėrė galimybę karo belaisviui būti lygtinai paleistam ir netūnoti uždarytam kalėjime. Garantuotojas užtikrindavo, kad belaisvis laikysis savosios priesaikos ir pašauktas kalintojo sugrįš pas jį. Tačiau tai nebuvo belaisvio išvadavimas iš nelaisvės, bet priemonė sustiprinti jo priesaiką per garantuotoją, o pabėgimo atveju – kompensuoti kalintojui. Nors išpirkos nėra minimos „auf die Hand“ kontekste, vis dėlto neabejotina, kad lygtinai paleistas belaisvis siekė ją rinkti ir galiausiai išsipirkti arba suderinti iškeitimą su vienu ar keliais belaisviais. Kad ir kur ieškotume šios praktikos ištakų, jos aktualumas iškyla XIV a. pabaigoje, matome jos kismą – 1389 m. Ordino broliai, patekę į nelaisvę, turėjo likti svetimoje žemėje, o Vytauto laikais ir vėliau jie, pasirėmę „auf die Hand“ praktika, galėjo keliauti namo.

2. Praktikos „auf die Hand“ laikymasis, rizikos ir galimos pasekmės

Atskleidus „auf die Hand“ reikšmę, paskirtį bei funkciją, būtina išnagrinėti, kaip ši praktika buvo pritaikoma realybėje. Ar buvo paisoma tokių garantų ir priesaikų? Neatskirama lygtinio paleidimo dalis yra tiek belaisvio, tiek garantuotojo priesaikos. Trūkstant tiesioginių šaltinių tokioms priesaikoms išsamiau tirti, būtina atsižvelgti į kiekvieną detalę. Pasitelkiant Vakarų Europos medievistų tyrimus ir lyginant panašius reiškinius, galima

⁵³ Vokiečių ordino Livonijos šakos kapitulos susirinkimas nusprendė, kad už vieną narį mokėti didelę išpirką neapsimoka, kai Lietuvoje yra daug kitų belaisvių, žr. LUB, Bd. 9, S. 68–70, Nr. 109.

⁵⁴ Ordinas buvo suinteresuotas išvaduoti ne tik savo narius, bet ir *geste* (kilminguosius „svečius“ iš Vakarų ir Pietų Europos), CEV, p. 6, Nr. XVIII (*captivos fratres ordinis nostri, hospites, nobiles ac omnes alios nostros homines*).

⁵⁵ M. Keen, 2016, p. 245.

⁵⁶ Apie Joną Butrimą žr. R. Petrauskas, 2003, p. 220.

⁵⁷ CEV, p. 316, Nr. DCXXXII, didžiojo magistro laiškas Vytautui, Pestolicie, 1415.V.12 (Also ir uns geschrebin habet, das Butrim kompt sich uns czu gestellen sundir Mikita der ist krank etc. Doran sol es nicht schelen, wir wellen des wol irbeiten bis das im got gehilffet, das her wider gesundt wirt); *ibid.*, p. 329, Nr. DCIL (<...> ap der Butrim mit seinem gesellen, die sich of sint Michels tag im nehisten czu Ragnith gestellen solden, ouch van euch einen lengern tag solden haben, went der Butrim in derselbe hoffenuge czwhet mit uns ken Lwczke; <...> nu die czeit iczunt kurz ist, das sie mit fuge nicht wol of sint Michels tag sich mogen gestellen).

Atkreiptinas dėmesys į vietą *Butrim mit seinem gesellen*, nurodančią, kad ne tik Butrimas buvo belaisvis, bet ir jo bendražygiai / ginklanešiai, galbūt vienintelis paminėjimas visoje korespondencijoje sufleruoja, kad Butrimas už juos asmeniškai prisiekė. Tokią išvadą paremtų palyginimas su kitu šaltiniu, kuriame lenkų belaisviai garantuoja už savo tarnus, žr. M. Biskup, 1959, s. 694, priedas 4.

pasakyti, kokiomis kategorijomis rėmėsi tuometinė visuomenė⁵⁸. Aptariamam laikotarpiu aptinkame universalius simbolinius rankų gestus: pasiduodančiojo rankos iškėlimas ir jam malonę suteikiančiojo rankos ištiesimas⁵⁹. Nėra tikslių žinių, kaip galėjo skambėti priesaikos formuluotė, tačiau, nagrinėjant ir lyginant įvairius atvejus, panašu, kad mūšio metu bet koks verbalinis pasakymas – garbės žodis – ar rankos iškėlimas, implikuojantis pasidavimą, buvo pakankami imti asmenį į nelaisvę⁶⁰. Antai, Veliuonos seniūnas Goštautas per Veliuonos pilies apgultį 1362 m. ėmė šauktis Ordino maršalo Heningo Šindekopfo, kad šis „*teiktusi, kaip pridera, garbės ir šlovės vardan paimti jį belaisviu*“⁶¹. Maršalas į šį gestą sureagavo – ištiesė ranką ir paėmė Goštautą belaisviu⁶¹. Mūšiu pasibaigus, norint užtikrinti belaisvio garbės žodžio tvirtumą, buvo siekiama gauti iš jo priesaiką bei raštišką patvirtinimą, o kalintojas turėjo pasirūpinti belaisvio saugumu⁶². Šitaip sudaromas tam tikras kontraktas, savo forma panašus į vasalo ir senjoro santykį – abipusį susitarimą⁶³. Tokį raštišką pavyzdį davė du lietuvių kilmieji Krokuvoje 1431 m. gruodžio 26 d. Šiuo dokumentu Lietuvos maršalka Rumboldas ir Goštautas (patekę į lenkų nelaisvę) prisiekė Lenkijos karaliui Jogailai, kad pasirodys Krokuvoje sutartu metu, o dokumente užrašyti žodžiai „*kaip mes burna ir ranka prisiekėme*“ pasako, kad susitarimas įvyko ir žodžiu, bet kas buvo ištarta – lieka neaišku⁶⁴. Tačiau kitos išlikusios žinios iš aptariamojo laikotarpio liudija tokią priesaikos formą – rankos iškėlimas ir tam tikri pasakyti žodžiai⁶⁵.

Kaip minėta anksčiau, belaisviai, paleisti už garbės žodį ir (ar) garantiją, prisiekdavo nesiimti ginklo, negalėjo eiti savo pareigų ir prižadėdavo nepabėgti. Viduramžių karo teisės ekspertas Maurice’as Keenas, aptardamas Pario iš Pozo⁶⁶ veikalą, išskiria belaisvio įsipareigojimą sugrįžti pas savo kalintoją bet kada, kai bus iškvieštas⁶⁷. Viduramžių mąstysenoje buvo įsitvirtinęs požiūris, kad riteris, davęs žodį nepabėgti ir sugrįžti, bet to nepadaręs, – įžeidžia Dievą ir žmogų⁶⁸. Jis taip pat apjuodindavo savo valdovo bei garantuotojo vardą ir pastatydavo juos į nepatogią situaciją. Pabėgimų atvejų buvo ir jie sulaukdavo atskiro dėmesio. Tad tokia galima grėsmė vertė į garantinius raštus įrašyti nuostatą dėl kompensacijos už pabėgėlį, jei nepavyks jo grąžinti. 1414 m. spalio 8 d.,

⁵⁸ M. Keen, 2016, p. 20, 88, 127, 157; R. Ambühl, 2013, p. 9, 19, 32 ir kt.

⁵⁹ A. Niewiński, 2017, s. 171.

⁶⁰ Ibid., p. 172; M. Keen, 2016, p. 164.

⁶¹ Wigand von Marburg, s. 326 (Gastot capitaneus acclamans marschalkum, fratrem Henningum Scindekop, ut ob honorem et laudem, sicut deceret, eum captivum accipere dignaretur, quod fecit et misit eum in tentorium suum.

Antras to paties įvykio aprašymas, ibid., s. 306: Gastot ibidem capitaneus perturbatus optat loqui cum magistro, et marschalkus dedit ei manum <...>).

⁶² R. Ambühl, 2013, p. 89. Šiuo konkrečiu atveju belaisvis Goštautas buvo nužudytas Ordino kariuomenės, o toks poelgis, pasak kronikininko Vygando Marburgiečio, nepatiko maršalui, kuris neapsaugojo lietuvio didiko.

⁶³ M. Keen, 2016, p. 157.

⁶⁴ CEXV, t. 1, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, Cracoviae, 1876, p. 71–72, Nr. 75: <...> prout nos ore et manu obligavimus <...>.

⁶⁵ Pavyzdžiui, apie Brastos taikos (1435) sudarymą, Acten der Ständetage Preussens, Bd. 2, S. 15 (Dorczu haben die Polen vorgeschrieben vorheissen und gelobet unseren heren mit hande und mit munde und by cristlichem geloben und eyden, die sie gesworen haben <...>).

⁶⁶ XV a. italų juristas, studijavęs Romos, Bolonijos, Florencijos bei Perudžos universitetuose. Parašęs veikalą apie dvikovas ir karo reikalus (*De duello, vel De re militari in singulari certamine*).

⁶⁷ M. Keen, 2016, p. 161.

⁶⁸ T. Meron, 1993, p. 167.

po sudarytų paliaubų⁶⁹, viename laiške didysis kunigaikštis Vytautas, be kitų dalykų, priekaištavo didžiajam magistrui Mykolui Kuchmeisteriui:

Taip pat leidome jūsų garbingiems žmonėms, kuriuos esame sugavę, jų pačių priesaikomis laisvai joti su mumis mūsų žirgais. Ir kai kurie iš jų, kaip *Hennig Czans* ir *Hans Sureinen van Werge*, abu iš Sambijos, ir *Rutcher van Hunterberg* prie Branevo, pabėgo su mūsų žirgais, davę savo žodį už save ir kitus belaisvius, o jų bendražygiai prisiekė už juos; jie turėtų žinoti, kad jie turi laikytis savo žodžio – pasirodyti patys ir grąžinti mūsų žirgus <...>.⁷⁰

Neaišku, kokia buvo didžiojo magistro reakcija į šį skundą, tačiau, sprendžiant iš vėlesnės korespondencijos, apie pabėgusius belaisvius naujų žinių kunigaikštis nesulaukė. Vėliau dėl šio atvejo didysis kunigaikštis buvo atsargesnis, kaip galima matyti iš Ordino maršalo laiško didžiajam magistrui. Maršalas, be naujienų apie nuotaikas Lietuvoje, užsiminė, kad Vytautas nepriims jokių garantijų už belaisvius iš Balgos, Brandenburgo bei Sembos – t. y. tų žemių, iš kurių yra pabėgėliai. Tad maršalas, atsižvelgdamas į tokią situaciją, patarė didžiajam magistrui prašyti visų belaisvių bendrai⁷¹.

Nepasitikėjimas ir atsargumas vertė pačius garantuotojus įtariai žiūrėti į tokius belaisvius, kurie turėjo abejotiną reputaciją. Apsisaugodami nuo galimų pabėgimų, jie nerizikavo laiduoti už nepažįstamus asmenis. Antai Vytautas, atsakydamas į Ordino maršalo laišką, pabrėžė, kad pateiktame belaisvių sąrašė kunigaikštis nieko nepažinojo ir jų „neėmė į savo rankas“⁷². Kitame Vytauto laiške susirūpinimas yra aiškiau išdėstomas. Didysis kunigaikštis Ordino magistrui 1415 m. spalio 9 d. rašė:

<...> mes nežinome, ar kas nors iš garbingų žmonių vis dar yra nelaisvėje, ir mes nenorime tokių imti į savo rankas, jei yra abejonių, ar jie laikysis savo priesaikų <...>.⁷³

Didžiojo magistro taip pat buvo paprašyta palydėti šiuos belaisvius (čekų samdinius⁷⁴) tiesiai iki didžiojo kunigaikščio. Kad už belaisvių garantuotų, reikėjo įsitikinti, jog tas belaisvis yra patikimas ir garbingas. Norint sulaukti užtarimo, reikėdavo turėti pažinčių, nors didysis kunigaikštis Vytautas teigė nepažįstantis kai kurių belaisvių, tačiau tikėtina, kad ir jo artimoje aplinkoje nebuvo užtarėjų. Pavyzdžiui, 1409 m., užėmus Zlotorijos pilį, kai kurie paimti į nelaisvę lenkai garantavo už savo tarnus, tačiau kiti prisiekė tik už save⁷⁵.

⁶⁹ E. Weise, 1939, S. 107–112; M. Niwiński, 1935, s. 165–171.

⁷⁰ Vytauto laiškas didžiajam Ordino magistrui, Brodnica, 1414.X.8, in: GStA PK, XX.HA.OBA 2146; CEV, p. 297–298, Nr. DC (Ouch was wir gevangen euwir erbaren luthen dirkregeten, die hatten wir umb euwirt willen, of ir eigen gelobde, of unszern pferden, frei an zorgen mit uns lassen reiten. So seint etliche us en, alz Hennig Czans und Hans Sureinen van Werge beide van Samland und Rutcher van Hunterberg bei Brunsberg mit unszern pferden entruppen, und sie vor sich und die andir gevangen ir gesellen vor sie geloubit haben <...>).

⁷¹ CEV, p. 299, Nr. DCIV, Ordino maršalo laiškas didžiajam magistrui, Tepliava, 1414.XI.13 (<...> und haben uns gesaget, wie das herczog Wytawt nimandes off die hand lassen will denne us den dren gebieten Balge, Brandenburg und Sameland <...>).

⁷² Ibid., p. 311, Nr. DCXXIII (Ir habet uns gesant ein czedel mit den unsir luthen die euwir gefangen sind, itczlichen mit namnen beschrebin, us den wir doch keinen kennen, den wir uff unszer hant nemen mochten <...>).

⁷³ Didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas didžiajam magistrui, Luckas, 1415.X.09, in: GStA PK, XX.HA.OBA 2255; CEV, p. 330–331, Nr. DCL (<...> uns kunde adir nicht czu wissen werden, ap imant do van erbaren gefangen were, went wir ungerne welden, of unszer hant solche nemen, do ein czweiffel were, ap sie ir gloubde hilden <...>).

⁷⁴ T. Grabarczyk, 2015, p. 144–145.

⁷⁵ M. Biskup, 1959, s. 694–695 (Jan Fortuna gelobet vor nymande denne vor sich).

Garantuotojas prisiekdavo savo garbe *išstatyti* belaisvį prieš kalintoją, tai yra sugrąžinti belaisvį kalintojui⁷⁶, reikalaujamu metu⁷⁷ – dažniausiai prieš pat bendro apsikeitimo belaisviais ar jų išpirkimo dieną, arba, jei toks susitikimas nukeliamas, tada pasiūsti belaisvį pas savo kalintoją⁷⁸. Žinoma, belaisviai ne visada atsakingai grįždavo. Apie priesaikos lauzymą didysis magistras informavo Vytautą – kad lenkų belaisviai, kurie buvo lygtinai paleisti, nesilaikė savo priesaikų (*irin geloubden*) ir nepasirodė sutartą dieną, ir dėl tokios neteisybės derybos buvo apsunkintos. Antai, pagal 1414 m. Strasburgo paliaubų sutartį, lenkų ir Ordino belaisviai turėjo pasirodyti gruodžio mėnesio pradžioje⁷⁹, tačiau Torunėje pasirodė tik viena (Ordino) pusė. Kitu atveju didysis kunigaikštis Vytautas pranešė Ordino magistrui, kad kai kurie belaisviai vis dar negrįžo pas jį.

Užtat savo žodžio tvirtai laikėsi minėtas kilmingasis Butrimas, už kurį Vytautas garantavo kelis kartus ir užtikrino, kad magistras žinotų apie jį. Lietuvis nesulaužė savo žodžio ir sugrįžo į Marienburgą pas magistrą 1415 m. gegužės pabaigoje⁸⁰. Nors Butrimas turėjo dar tų pačių metų rugsėjį pasirodyti Ragainėje, tačiau, kaip anksčiau buvo minėta, Vytautas jį užtarė ir paprašė ilgesnio termino, nes Butrimas nebūtų spėjęs pasirodyti per tokį trumpą laiką. Galiausiai 1416 m. gegužę įvyko bendras Ordino ir didžiojo kunigaikščio atstovų suvažiavimas, kurio metu buvo išpirkti belaisviai arba jais apsikeista⁸¹. Jau vėlesniais laikais, pagal lietuvių didikų garantinį raštą, kurį šie išdavė prie Lucko 1431 m. rugsėjo 6 d., Goštautas ir Rumbaudas pasirodė Krokovoje tais pačiais metais gruodžio 26 d.⁸²

Kitas svarbus klausimas, ar belaisvis pabėgimo metu buvo davęs žodį ir buvo lygtinai paleistas? Yra keli atvejai, kuriais suabejota asmens statusu (t. y., ar jis buvo prisiekęs savo kalintojui nepabėgti). Ordino maršalas, pranešdamas apie naujienas didžiajam magistrui, perdavė Vytauto laiškus, kuriuose kunigaikštis skundėsi dėl dviejų pabėgusių belaisvių. Maršalo nuomone, reikėjo pirmiausia išsiaiškinti, ar tie du belaisviai neteisėtai pabėgo iš Vytauto nelaisvės. Tokiu atveju, kaip maršalas pabrėžė, jų negalima laikyti *gerais žmonėmis*

⁷⁶ CEV, p. 297, Nr. DC, didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas didžiajam magistrui, w *Brodnicy*, 1414.X.08 (<...> of unszer hant wellit geben, die wir glouben wedir gestellen <...>); *ibid.*, p. 302–303, Nr. DCX, didžiojo kunigaikščio Vytauto laiškas Balgos komturui, be vietos, 1414.XII.16 (<...> vor die ir mit rechte truwe gloubit si uns wider off die ostern czu gestellen).

⁷⁷ CDP, Bd. 6, S. 130, Nr. CXXII, didžiojo magistro laiškas Vytautui, Marienburgas, 1402.III.14 (<...> so wellen wir die unsern, die wir off die hant nemen ane gefeer wedir gestellen <...>).

⁷⁸ *Ibid.*, S. 129–130, Nr. CXXI, didžiojo magistro laiškas Vytautui, Marienburgas, 1402.I.19 (<...> wir selbir off den tag komen ader die unsern, das senden mit alle den, die wir off dy hant nemen, eyne fruntliche losunge von irre wegen czu halden noch alder gewonheit <...>).

⁷⁹ M. Niwiński, 1935, p. 165–171; *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*, hrsg. E. Weise, Bd. 1 (1398–1437), Königsberg, 1939, S. 110–112.

⁸⁰ Gegužės mėnesį Butrimas buvo palydėtas į Elbingą, Das Ausgabebuch, S. 186 (item 12 sol. 1 furman, der Butrym furte ken Elbing). O gegužės 25 d. magistras savo laiške pranešė, kad Butrimas pasirodė Marienburge, CEV, p. 317, Nr. DCXXXII.

⁸¹ Susitikimo sėkmę patvirtintų keli dalykai, pirmiausia staigi „tyla“ korespondencijoje, belaisviai paskui beveik neminimi, antra, Butrimas 1416 m. antrojoje pusėje siunčiamas pas magistrą kaip pasiuntinys ir, trečia, yra išlikę belaisvių, kuriuos grąžino Vytautas, sąrašas, 1416.VII.25, in: GStA PK, XX.HA.OBA 2373. Jame aptinkame tik nekilmingo luomo asmenų vardus. Tikėtina, kad Butrimas buvo išteistas į Golubo pilies komturą, CEV, p. 329–330, Nr. DCIL.

⁸² CEXV, t. 1, Nr. 73; 75.

(t. y. pasitikėjimo vertais) ir privaloma juos grąžinti kartu su kitais belaisviais⁸³. Identiška situacija susiklostė ir 1437 m. didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui, kuris apkaltino belaisvį pabėgus iš nelaisvės, nors šis buvo davęs priesaiką. Ordino magistras prašė patikslinti, ar belaisvis tikrai buvo prisiekęs, nes pats belaisvis teigė pabėgęs nesusaištytas priesaikos, tad turėjo teisę pasilikti laisvėje. Kitaip, kaip atsakė didysis magistras, yra teisėta (*billich ist*) sugrąžinti belaisvį, davusį priesaiką⁸⁴. Apie teisėtą prisiekusio ir garantuoto belaisvio sugrąžinimą minima jau XV a. pačioje pradžioje, kai didysis magistras Konradas Jungingenas savo laiške didžiajam kunigaikščiui Vytautui akcentavo tokią būtinybę sugrąžinti pabėgėlius⁸⁵. Tad stengiamasi išgauti informaciją ir reikalauti, kad asmuo sugrįžtų į teisėtą nelaisvę (kurioje jis yra prisiekęs būti, kol kaip nors išsipirks ar įvykdys duotą pažadą⁸⁶). Šis sugrąžinimas pabrėžiamas dažnai – abi pusės pasižada daryti tai, kas teisėta⁸⁷. Davus priesaiką, tikrai kalintojas gali atleisti nuo jos ir išlaisvinti asmenį iš nelaisvės⁸⁸. Todėl savo laiške Vytautas ne be reikalo primena apie pabėgusius belaisvius ir kaip jis nenori atleisti jų nuo priesaikos⁸⁹.

Daugelis čia pateiktų pavyzdžių rodo abipusį atsargumą garantuojant už belaisvį ar priimant paties belaisvio priesaiką. Nepažįstami ar abejotinos reputacijos asmenys sunkiai sulaukdavo suvereno užtarimo, nes jis pats saugojo savo garbę ir finansus, jei belaisvis pabėgtų. Buvo svarbu įsitikinti asmens statusu pabėgimo atveju ir ar jis buvo prisiekęs savo kalintojui. Vienu atveju – belaisvį buvo privaloma grąžinti, kitu – jis pasilikdavo laisvėje.

Išvados

XIV a. pabaigos šaltiniuose gausėjantis terminas „auf die Hand“ (*uff die hand*) atskleidžia Vokiečių ordino ir Lietuvos santykių bei derybų dėl belaisvių dinamiką karų, paliaubų ir taikos metu. Tai buvo plačiai paplitusi praktika lygtinai paleisti belaisvį už garantą arba jam asmeniškai prisiekus, kad šis sugrįš kaskart jį pakvietus (kartais iš anksto nustatant tikslų atvykimo terminą). Neabejotina, kad ši praktika buvo perimta iš Vakarų Europos, ypač kontaktuojant su Vokiečių ordinu bei į Prūsiją keliaujančiais riteriais, nes aiškiai matomi vakarietiški riterių kultūrai būdingi bruožai: pasidavimas, garbė, priesaikos.

⁸³ CEV, S. 304, Nr. DCXIII (werre, das man irkente, das sie im gefengnis scholdig weren und weren im dorundir entlouffen, wir sie nicht vor gute lute halden welden und wellen sie im gestellen glich mit andern gefangen).

⁸⁴ LUB, Bd. 9, S. 73, Nr. 116.

⁸⁵ CDP, Bd. 6, S. 173, Nr. CLIX (<...> Sunder von alders weres also gehalten, was gefangene off die hant gelassen wurden und denne entlyfen, das man die wedir entwerte von beiden teylen).

⁸⁶ Žr. išn. 49.

⁸⁷ Vienas iš pavyzdžių, CEV, p. 300–301, Nr. DCVII, didžiojo magistro laiškas Vytautui, Goliubis, 1414.XI.27 (<...> und die habt uff die hand gesandt, die wir, ap got wil, czu der czeit, als sich das wirt geboren, redelich antwerten und als sichs gecezemet widder gestellen wellen). Ibid., nr DCIX, s. 302 (uff di hand czu senden, di wir als di andern, wen sich wirt geboren, antworten wellen und dorbi alles das thun, das reddelich ist <...>).

⁸⁸ M. Keen, 2016, p. 167. Geriausias pavyzdys – Pamario kunigaikščio Kazimiero V oficialus išlaisvinimas Vilniuje, CEXV, t. 2, p. 45–46 (<...> principem dominum Kazimirum ducem Statinensem, quem in conflictu congressivo cum magistro et ordine Cruciferorum de Prussia commissio habuimus pro captivo, ab omni captivitatibus <...> dimittimus absolvimus et tenore presencium liberamus <...>); S. Ekdahl, 1992, p. 154. Vis dėlto lieka neaišku, ar kunigaikštis išsipirko (kadangi suma yra nežinoma), tačiau Krzysztof Kwiakowski laikosi nuomonės, kad išpirka turėjo būti didelė, žr. K. Kwiatkowski, 2017, s. 113.

⁸⁹ CEV, p. 302–303, Nr. DCX (Idoch wer is moglich, das man uns dieselben luthen gestellen sal, wenne wier sie ires gloubdis nicht dirlossen willen, und sie doran vormanen etc.).

Nesunku pastebėti ir semantines „auf die Hand“ reikšmes – belaisvio rankos iškėlimas prisiekiant ir belaisvio „ėmimas į garantuotojo rankas“.

Nors „auf die Hand“ praktika nebuvo teisiškai kodifikuota, abi besiderančios pusės suprato jos reikšmę. Tam buvo sudaromi specialūs dokumentai – garantiniai raštai, kuriais garantuotojas prisiimdavo atsakomybę už belaisvį. Iš atliktos įvairių šaltinių analizės panašu, kad tai, be belaisvio priesaikos sustiprinimo, buvo ir savo pavaldinių, artimos aplinkos, tarnaujančių asmenų globa, užtarimas ir pagalbos rankos ištiesimas. Tad už belaisvį galėjo laiduoti įvairūs asmenys, tačiau dažniausiai „į savo rankas“ belaisvius priimdavo suverenai – Ordino didieji magistras (kartais aukštieji pareigūnai) arba Lietuvos didieji kunigaikščiai.

Ištyrus Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų korespondenciją aišku, kad įtartini, nežinomi ir abejotinos garbės belaisviai galėjo nesulaukti užtarimo vien dėl rizikos, kad jie galėjo pabėgti ir garantuotojui, kuris taip pat prisiekdavo savo garbe, tektų kompensuoti už pabėgusį belaisvį, nors tiesiogiai jis nėra atsakingas už išpirką. Pabėgimo atveju prisiekusius belaisvius (taip pat garantuotus) buvo privaloma sugrąžinti į *teisėtą nelaisvę* (t. y. jo kalintojui), tačiau jei pasitraukęs belaisvis nebuvo prisiekęs, jam negalėjo būti keliamos jokios pretenzijos. Jei nepavykdavo sugrąžinti pabėgusio ir prisiekusio belaisvio, turėjo būti sumokama išpirka (vergeldas), atitinkanti jo statusą, tačiau tokių konkrečių atvejų apie kompensacijas už pabėgusius belaisvius nėra žinoma. Tikėtina, kad problemos dėl pabėgėlių buvo sprendžiamos bendro suvažiavimo metu. Kita vertus, jei prisiekęs belaisvis galiausiai grįždavo ir išsipirkdavo, tai likdavo tik tarp kalintojo ir belaisvio. Visi minėti praktiniai sprendimai tik rodo rezultatą ilgo proceso, kai kontrahentai neabejotinai per XIV a. suformavo normas, kurios leido lengviau spręsti belaisvių klausimą XIV–XV a. sandūroje.

Bibliografija

- Ambühl R., 2013 – Rémy Ambühl, *Prisoners of War in the Hundred Years War: Ransom Culture in the Late Middle Ages*, Cambridge University Press, 2013. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511820564>
- Baronas D., 2010 – Darius Baronas, „Lietuvių ir vokiečių taikaus bendravimo bruožai XIV a. karo sūkuryje“, in: *Lituanistica*, 2010, t. 56.
- Biskup M., 1959 – Marian Biskup, „Z badań nad „Wielką Wojną“ z zakonem krzyżackim“, in: *Kwartalnik Historyczny*, 1959, nr 66, z. 3, s. 671–715.
- Bloch M., 1953 – Marc Bloch, *The Historian's Craft. Reflections on the Nature and Uses of History and the Techniques and Methods of Those Who Write It*, New York: Vintage Books, 1953.
- Czacharowski A., 1990 – Antoni Czacharowski, „Rola króla Władysława Jagiełły w pertraktacjach polsko-krzyżackich przed wielką wojną“, in: *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia XXIV*, Toruń, 1990, s. 51–71.
- Czacharowski A., 2000 – Antoni Czacharowski, „Mußte es zur Schlacht bei Tannenberg kommen?“, in: *Das Preußenland als Forschungsaufgabe. Eine europäische Region in ihren geschichtlichen Bezügen*, hrsg. Bernhart v. Jähmig, Georg Michels, Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 2000, S. 51–59.
- Ekdahl S., 1994 – Sven Ekdahl, „The Treatment of Prisoners of War during the Fighting between the Teutonic Order and Lithuania“, in: *The Military Orders: Fighting for the Faith and Caring for the Sick*, ed. Malcom Barber, London: Routledge, 1994, p. 263–269.
- Ekdahl S., 2006 – Sven Ekdahl, „Verträge des Deutschen Ordens mit Söldnerführern aus den ersten Jahrzehnten nach Grunwald“, in: *Questiones Medii Aevi Novae*, 11, Arms and Armour, hrsg. v. Jan Szymczak, Warszawa, 2006, p. 51–95.
- Ekdahl S., 2010 – *Das Soldbuch des Deutschen Ordens 1410/1411. Teil II: Indices mit personengeschichtlichen Kommentaren*, bearb. v. Sven Ekdahl, Böhlau-Verlag–Köln–Weimar–Wien, 2010.

- Friedman Y., 2002 – Yvonne Friedman, *Encounter Between Enemies: Captivity and Ransoms in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Leiden–Boston–Köln–Brill, 2002.
- Given-Wilson C., Bériac-Lainé F., 2001 – Chris Given-Wilson, Françoise Bériac-Lainé, „Edward III’s Prisoners of War: The Battle of Poitiers and Its Context“, in: *The English Historical Review*, 2001, vol. 116, no. 468, p. 802–833. <https://doi.org/10.1093/ehr/CXVI.468.802>
- Górski K., 1977 – Karol Górski, *Zakon Krzyżacki: a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1977.
- Grabarczyk T., 2015 – Tadeusz Grabarczyk, *Jazda zaciężna Królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź, 2015.
- Gurevičius A., 1989 – Aronas Gurevičius, *Viduramžių kultūros kategorijos*, Vilnius, 1989.
- Jóźwiak S., 2010 – Sławomir Jóźwiak, „Jeńcy strony krzyżackiej po bitwie pod Koronowem“, in: *Zapiski Historyczne*, t. 75, Toruń, 2010.
- Keen M., 2016 – Maurice Keen, *The Laws of War in the Late Middle Ages*, London: Routledge, 2016.
- King A., 2002 – Andy King, „According to the customs used in French and Scottish wars: Prisoners and Casualties on the Scottish Marches in the Fourteenth Century“, in: *Journal of Medieval History*, 2002, vol. 28, no. 3, p. 263–290. [https://doi.org/10.1016/S0048-721X\(02\)00057-X](https://doi.org/10.1016/S0048-721X(02)00057-X)
- Kubon S., 2016 – Sebastian Kubon, *Die Außenpolitik des Deutschen Ordens unter Hochmeister Konrad von Jungingen (1393–1407)*, V&R unipress, 2016.
- Kwiatkowski K., 2012 – Krzysztof Kwiatkowski, *Zakon niemiecki jako „Corporatio Militaris“*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012.
- Kwiatkowski K., 2017 – Krzysztof Kwiatkowski, „Niewola księcia pomorsko-szczecińskiego Kazimierza [V] po bitwie grunwaldzkiej (1410/1411) – obserwacje historycznokulturowe“, in: *Studia z Dziejów Średniowiecza*, 2017, nr 27, s. 111–126.
- Matusas J., 1991 – Jonas Matusas, *Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis*, Vilnius: Mintis, 1991.
- Mažeika R., 1994 – Rasa Mažeika, „Of Cabbages and Knights: Trade and Trade Treaties with the Infidel on the Northern Frontier, 1200–1390“, in: *Journal of Medieval History*, 1994, vol. 20, p. 63–76. [https://doi.org/10.1016/0304-4181\(93\)00740-F](https://doi.org/10.1016/0304-4181(93)00740-F)
- Meron T., 1993 – Theodor Meron, *Henry’s Wars and Shakespeare’s Laws: Perspectives on the Laws of War in the Later Middle Ages*, Clarendon Press, 1993. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198258117.001.0001>
- Modzelewski K., 2008 – Karol Modzelewski, *Barbarzy Europa*, Vilnius, 2008.
- Murphy N., 2016 – Neil Murphy, *The Captivity of John II, 1350–60. The Royal Image in Later Medieval England and France*, Palgrave Macmillan, 2016.
- Niewiński A., 2017 – Andrzej Niewiński, „Rytuał poddania się do niewoli w późnym średniowieczu. Rola ceremoniału w akcie kapitulacji“, in: *Kapitulacje w dziejach wojen. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, Napoleon V, 2017, s. 160–186.
- Nikžentaitis A., 1997 – Alvydas Nikžentaitis, „Belaisviai Lietuvoje ir Vokiečių ordino valstybėje (1283–1409)“, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 507–528.
- Niwiński M., 1935 – Mieczysław Niwiński, „Umowa dodatkowa do rozejmu polsko-krzyżackiego z roku 1414“, in: *Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, 1935, t. 10, nr 4, s. 165–171
- Osiek C., 1981 – Carolin Osiek, „The Ransom of Captives: Evolution of Tradition“, in: *The Harvard Theological Review*, 1981, vol. 74, no. 4, p. 365–386. <https://doi.org/10.1017/s0017816000030121>
- Paravicini W., 1989 – Werner Paravicini, *Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Bd. 1, Sigmarigen, 1989.
- Pelech M., 1987 – Markian Pelech, „W sprawie okupu za jeńców krzyżackich z wielkiej wojny (1409–1411)“, in: *Zapiski Historyczne*, t. 52, z. 1–2, Warszawa–Poznań–Toruń, 1987.
- Petrauskas R., 2003 – Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius: Aidai, 2003.
- Petrauskas R., 2007 – Rimvydas Petrauskas, „Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai“, in: *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje*, Šiauliai, 2007.
- Petrilionis A., 2018 – Antanas Petrilionis, „Viduramžių detektyvas: kaip žuvo kunigaikštis Karigaila? 1390 m. rugsėjo įvykiai ir jų atmintis“, in: *Naujasis Židynys-Aidai*, 2018, Nr. 2, p. 38–44.
- Sochacka A., 2009 – Anna Sochacka, „Jeńcy krzyżaccy u Jana Kuropatwy w Łańcuchowie w 1435 roku“, in: *Studia Łęczyńskie*, t. 1, Łęcząna, 2009, s. 15–29.
- Stacey R. C., 1994 – Robert C. Stacey, „The Age of Chivalry“, in: *The Laws of War: Constraints on Warfare in the Western World*, ed. Michael Howard et al., New Haven: Yale University Press, 1994, p. 27–39.
- Terharn C., 1994 – Christoph Terharn, *Die Herforder Fehden im späten Mittelalter. Ein Beitrag zum Fehderecht*, ed. Erich Schmidt (Quellen und Forschungen zur Strafrechtsgeschichte, 6), Berlin/Bielefeld/München, 1994.
- Полехов С., 2015 – Сергей Полехов, *Наследники Витовта: династическая война в Великом Княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва: Индрик, 2015.